

*Vladimir Geiger, Pero Šola, Marko
Krznarić, Groblje hrvatskih vojnika
na Mirogoju, Zagreb, 1941.-1945.,
Hrvatski institut za povijest,
Zagreb 2022, 515 strani*

Hrvaški inštitut za zgodovino iz Zagreba je sredi leta 2022 izdal zajetno knjigo »Groblje hrvatskih vojnika na Mirogoju, Zagreb, 1941.-1945.« z daljšim podnaslovom »O uklanjanju u poraću 1945.-1946. grobalja i grobova ‚okupatora‘ i ‚narodnih neprijatelja‘ poginulih 1941.-1945. u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«. Knjiga je izšla v uveljavljeni zbirki Hrvatska povjesnica.

Na Generalni skupščini Združenih narodov, ki je potekala 10. decembra 1948, je bila razglašena *Deklaracija o človekovih pravicah*, po kateri bi morali imeti vsi ljudje enake pravice in obveznost varovanja človekovega dostojanstva. To posredno vključuje tudi dejstvo, da ima vsakdo pravico do groba in označeno zadnje počivališče. Posledice druge svetovne vojne so bila velika gmotna razdejanja na celotnem evropskem kontinentu, človeške izgube pa so bile izjemno velike. Med padlimi pripadniki »sovražnih vojaških sil« na ozemlju nekdanje Jugoslavije in posledično tudi na Hrvaškem je bilo največ nemških vojakov. Usode velikega dela padlih in umrlih še danes niso povsem razjasnjene, odnos do vojaških žrtev sovražnih vojsk in njihovih zadnjih počivališč pa je bil v prvem povojnem ob-

dobju precej radikalen, o čemer priča tudi ukaz Ministrstva za notranje zadeve Demokratične federativne Jugoslavije, sprejet 18. maja 1945, o odstranitvi pokopališč in grobov »okupatorjev« in »sovražnikov ljudstva«. Med te so spadala pokopališča vojakov nemške, italijanske in madžarske vojske ter ustašev, četnikov in slovenskih domobrancev. Jugoslovanska komunistična oblast je torej svojo zmago v drugi svetovni vojni in državljanskem spopadu »kronala« z organiziranim in načrtnim odstranjevanjem grobov poraženih medvojnih sovražnikov, kar je vključevalo tudi večgeneracijsko prepoved in kaznovanje kakršnegakoli spomina na žrtve. Nenazadnje, gre za skrbno načrtovano odločitev jugoslovanskega državnopartijskega vodstva, ki je bila izvedena na območju celotne države, torej tudi v Sloveniji.

Hrvaška knjiga, ki bi jo v slovenščino lahko prevedli kot »Pokopališče hrvaških vojakov na Mirogoju, Zagreb, 1941–1945«, je razdeljena na šest poglavij: Uklanjanje grobalja i Katolička crkva, Dokumenti o uklanjanju grobalja i grobova, Damnatio memoriae, Boravak izaslanstva Narodnog saveza za skrb o njemačkim ratnim grobovima u Hrvatskoj 1980. i Služba državne sigurnosti, O grobovima hrvatskih vojnika na Mirogoju in Hrvatski vojnici pokapani na Mirogoju 1941.–1945. Knjiga izpostavlja predvsem problematiko odnosa do mrtvih vojakov propadle t. i. Neodvisne države Hrvatske (NDH), odstranjevanja njihovih grobov po vojni in obsodbe na »izgubo spomina«, ne ukvarja pa se z zločinsko podobo ustaškega režima.

Gre za zajetno in monumentalno delo, ki je nastalo po dolgoletnem natančnem raziskovanju. Sintetizira in dokumentira do danes znana dejstva o povojni odstranitvi pokopališč in grobov pripadnikov hrvaških oboroženih sil – ustašev in hrvaških domobranov – pa tudi nemških in italijanskih vojakov na območju NDH. Knjiga se osredotoča na hrvaško prestolnico, v času NDH se je namreč mesto Zagreb odločilo odpreti nova

grobišča za pokop mrtvih in umrlih pripadnikov vojske NDH na centralnem pokopališču Mirogoj.

Ocene števila t. i. Jugoslovanov, ki so v drugi svetovni vojni in neposredno po njej izgubili življenje na sovražnikovi oz. »nepravi« strani, bodisi kot pripadniki vojaških enot bodisi kot civilisti, se večinoma giblje okrog 200.000 umrlih, med temi iz Hrvaške okrog 52.000. Padle pripadnike oboroženih sil NDH so pokopavali na različnih mestnih oz. krajevnih pokopališčih; navadno so nova vojaška pokopališča vzpostavili ob že tradicionalnih, tudi v Zagrebu na Mirogoju.

Vsak grob na tem pokopališču je imel svoje spominsko znamenje. Podatki o številu hrvaških vojakov, pripadnikov NDH, pokopanih na pokopališču Mirogoj, so različni. V boju padli ali ranjeni hrvaški vojaki, ustaši in domobrani, ki so bili pokopani na novoodprtem ustaško-domobranskem vojaškem pokopališču na Mirogoju, so bili z odločbo mesta Zagreb večinoma oproščeni pogrebne.

Toda omenjena pokopališča na Mirogoju so poleti 1945 preorali in na tem mestu je zrasel gozd. Za to je »zaslužen« Vicko Krstulović, tedanji hrvaški notranji minister, ki je 6. julija 1945 lastnoročno podpisal ukaz št. 2.811/45. V ukazu med drugim piše: *»Zabrisati je treba vsako sled zlega duha fašistične oblasti. Z zemljo je treba zravnati tudi vsa zunanja znamenja, ki bi označevala kraj, kjer so taka pokopališča postavljena.»* Tako so poleti 1945 nemška in hrvaška vojaška pokopališča, vsaj 4000 do 4500 grobov nemških vojakov, pripadnikov Wehrmachta in Waffen-SS, ter hrvaških vojakov, domobranov in ustašev, pripadnikov oboroženih NDH, v celoti odstranili z zagrebškega pokopališča Mirogoj.

Za skrunitev teh grobov je izvedel tudi zagrebški nadškof Alojzij Stepinac, ki je že sredi avgusta 1945 pisno protestiral pri tedanjem hrvaškem predsedniku vlade Vladimirju Bakariću. Med drugim je nadškof Stepinac zapisal: *»Na pokopališčih ni*

več prijateljev in sovražnikov, partizanov in ustašev, Nemcev in Slovanov. Na pokopališčih so samo mrtvi, ki čakajo na končno sodbo večnega sodnika, ki jih bo sodil samo po tem, kakšni ljudje so bili, ali so izvrševali njegove ukaze ali ne, in ne po strankarski pripadnosti ali narodnosti.»

Do danes pa so se ohranili načrti in sezname z natančno označenimi kraji, kjer so bili pokopani nekdanji častniki in vojaki, predvsem pripadniki oboroženih sil NDH, kar omogoča verodostojno rekonstrukcijo tega pokopališča.

V knjigi je objavljen tudi seznam vseh pripadnikov hrvaških kolaborantskih enot, pokopanih na Mirogoju, vključno z njihovimi grobišči. Do 6. julija 1945 je namreč imel vsak padli vojak svoj grob z imenom, priimkom in datumom smrti, na grobu pa katoličani križe in muslimani nišane. V času NDH je uprava pokopališča Mirogoj vodila natančno evidenco vsakega hrvaškega vojaka, ustaša in domobrana, pokopanega na vojaškem pokopališču. Na podlagi teh evidenc, ki so danes v državnem arhivu v Zagrebu (HDA), podatkov uprave zagrebškega mestnega pokopališča, arhiva Mirogoj in tiska iz časa NDH je v knjigi objavljen bistveno dopolnjen seznam hrvaških vojakov, ustašev in domobrancev, pokopanih na Mirogoju, z datumom njihove smrti. Manjše število padlih ustašev in domobranov je bilo med drugo svetovno vojno na tem pokopališču pokopanih v družinskih grobovih in ne na vojaških pokopališčih. Po drugi strani je bilo med vojno več civilistov pokopanih tudi na ustaško-domobranskem pokopališču na Mirogoju.

Med vojno so na tem pokopališču pokopavali tudi pripadnike drugih zavezniških sil tedanje NDH, predvsem nemške in italijanske vojake in tudi črnogorske četnike. Med tam pokopanimi najdemo še pripadnike sovražnih sil NDH (v aprilski vojni leta 1941 padli pripadniki vojske Kraljevine Jugoslavije in ujetniki, srbski četniki in partizani ter zavezniški piloti). Prav tako tam počivajo vojaki in civilisti, padli/umrli/ubiti v dneh

zaključnih bojev v Zagrebu 8. maja 1945 in naslednjih nekaj dni. Po dosedanjih podatkih je bilo na mirogojskem ustaškem in domobranskem pokopališču pokopanih skupno 2691 vojakov in civilistov, vključno z vojaki, pokopanimi v družinskih grobovih.

V Zagrebu so že v času nekdanjega, danes že pokojnega, župana Milana Bandića razpravljali o postavitvi spominskega znamenja na nekdanjem »ustaškem« pokopališču na Mirogoju. Z vzpostavitvijo samostojne Republike Hrvaške so namreč družine tam pokopanih vojakov in razna žrtvoslovna združenja vse pogosteje zahtevali, da se na nekdanjem vojaškem pokopališču postavi vsaj spomenik. Del javnosti pa temu še danes nasprotuje, češ da je šlo za »ustaško groblje«.

Nenazadnje, gre za neposredno povezavo z aktualnimi slovenskimi razmerami – ljubljanske mestne oblasti namreč odklanjajo kakršenkoli spomin oz. obeležitev nekdanjega domobranskega pokopališča na Orlovem vrhu iz let 1944 in 1945, ki so ga povojne komunistične oblasti oskrunile in razdejale.

Naj za konec dodamo, da skozi vse civilizacije sega misel o smrti, ki vse izenači, kar je rimski cesar Mark Avrelij strnil v znameniti aforizem: »Aleksander Makedonski in njegova mula sta po smrti postala enaka.«

Renato Podbersič ml.